

Emerson panaszosan említi egyik iratában, hogy az embereket ellátják ugyan könyvtárakkal, de nem gondoskodnak tanárokról, kik a könyvekről és az olvasásokról tartanának előadást. Pedig az ő nézete szerint erre a tanszékre volna legnagyobb szükség.

Társadalmunk szellemi életének ellentétes irányzatai, különösen pedig a műveltek világnézetének szembetűnő hiányosságai igazolják a nagy amerikai gondolkozó állításait. Látszólag a könyv és az olvasás a kulturális élet középpontjába került. Óriás pénzáldozattal megépítik és fölszerelik a nagy könyvtárakat. Évről-évre száz és száz új kötet növeli az addigiak szellem-gazdagságát. Ujságok, folyóiratok szerteviszik az ismert kincset s lassú munkálkodással igyekeznek egymásmellé illeszteni az értelmi és szívbéli műveltség építő köveit. De mindez a szellemi életnek csak külső rajza, mely nem tükrözi híven az emberek elrejtett lelki életét. A valóság az, hogy a könyv-olvasó emberek száma korántsem oly nagy, mint gondolnók, a jó könyvet olvasók száma még kisebb, a jó könyvet jól olvasók száma pedig elenyésző kicsinnyé zsugorodik.

Az emberi szellem nagy mezőségein szétszórva hevernek évezredek kincsei, de az aranyfoglalatú ékkövek, a régi mivű vert ezüst kincsek összevegyülnek a csillogó üveggyönggyel s az értéktelen aranyutánnal. Kevesen keresik meg azt a könyvet, mely lelkük benső szükségletével közösségben áll. És még kevesebben tanulják meg azt a bölcsességet, hogyan kell a jó könyvet úgy elolvasni, hogy a helyes olvasás által a könyv kincse lelkünk kincsévé legyen.

Az olvasás művészete az a gyakorlati bölcsesség, melyben szerephez jut a lelkitehetségek mindegyike: az értelem

okos ítélete, az érzés helyes sugallata s az akarat erőt össze-fogó parancsoló szava. Ahol ez a három összhangba símul, ott kialakul az olvasás művészete. Az olvasás művészete tehát, mint a mindennapi élet körébe tartozó legtöbb kérdés, tulajdonképpen gyakorlati dolog. Azokon a tehetségeken izmosodik életformáló erővé, melyek az ember nevelő munkájának hatáskörébe tartoznak. Így tehát éppen úgy nevelhetjük magunkat az olvasás művészetére, mint az élet egyéb javainak helyes használatára. Másokat szintén megtaníthatunk erre a művészetre. Nincs abban semmi nehézség! Az egész abban áll, hogy az olvasás néhány alapelvét életünkön végigvezessük s a helyes olvasás külső feltételeit megtanuljuk. Jóllehet a kérdés egészen egyszerűnek látszik, mégis művészetnek nevezzük azért, mert a művészet hatalmas erejét rejtí magában. Ugyanazt a munkát végzi, mint a szobrász alkotó művészete. Fölemel a közönséges föld porából, darabosságunkat letördeli, ember formánkat kicsiszolja, tartalmat önt a tehetség és érzés külső formáiba és tüzet gyújt a lelkünk mélyén: az emelkedett gondolkozásban visszazugró isteni hasonlatosság tüztét.

Az olvasás művészete sokszor az élet művészévé avat. Nagy emberek szellemi örökségével gazdagítja lelkünket, tudást, ismeretet, műveltséget, életbölcsséget és élelmességet kölcsönöz. Aki megszerzi, a tiszta boldogság egy részét szerezte meg.

Az olvasás művészetének alapelveit három rövid pontban foglaljuk össze: 1. Az olvasást mindig kapcsoljuk össze benső életünkkel; 2. csak jó könyvet olvassunk; 3. jól olvasunk, mert rossz olvasással elrontjuk a jó könyvet is.

1. Az első kérdés az, hogy az ember minek tekinti a könyveket és minő jelentőséget tulajdonít az olvasásnak. A többség az olvasásban kellemes szórakozást keres. Ráérő idejét, melyen munkaereje fölszabadul, szellemi tartalommal igyekszik megtölteni s azért azokhoz a könnyebb fajsúlyú könyvekhez fordul, melyek nem fárasztják, hanem inkább megpihentetik.

A könyvek ugyan sok élvezetet és szórakozást rejtenek magukban, mégis igazi jelentőségük nem ebben rejlik. Az olvasás nemcsak a szórakozás eszköze, hanem az életfejlődés egy munkás tényezője. Életünk folyásába úgy illeszkednek bele a könyvek, mint a hegyoldalból előbuggyanó forrásvizek a messze vidék tenyészetébe. Száz meg száz könyv a messze futó idő homokjába veszti vizét, csakhamar el is felejtjük, hogy

kezünkben volt és olvastuk. De néha jön egy kiválasztott s az egyszerű borítékon, a megszokott nyomáson átüt az örökkévalóság jegye. Lelki világunk s a könyv között sajtáságos kapcsolat fejlődik. A könyv bélyege ráütődik életünkre s a sorokból kisugárzó szellemi erő beleolvad ama lelki erőbe, melyek gondolkozásunkat irányítják s tartalommal töltik meg világnézetünk külső körvonalait. Ha a könyvolvasó ember szételemzi életét s fejlődését, csodálkozva látja, hogy az otthon, a szülők, a környezet mellett egy-egy könyv is mély barázdát vont szellemi és erkölesi életébe. Multat járó emlékezetünk megismeri a lélek homokjában az édesanya símogató kezének, az apa intelmeinek hatását. A jellemünket befolyásoló tényezők közt megtaláljuk a régi hajlék ismert szögleiteit, a fiókos szekrények elmosódott körvonalait s azt a patakparti csalitot, mely valamikor gyermeklelkünk első zsongását hallgatta. De ha igazságosak vagyunk, akkor szívünk melegségével végigsímogatjuk azt a könyvet is, mely bélyegét ráütötte életünkre s irányt szabott gondolkodásunk és érzésünk elé. És ilyenkor észreveszszük, hogy az igazi könyv nem egyszerű szórakozás, hanem több ennél: az életfejlődés eszköze.

Ebben rejlik az olvasás művészetének első alapelve. Komoly érzést tételez föl, mellyel olvasmányunkhoz közeledünk. Szent elhatározást követel, mellyel nemcsak röpke tünészű szórakozást, hanem élettartalmat, tudásra, érzületre nemes indítást keresünk olvasmányunkban. Akiben ez az érzés nincsen meg, az kézbe veheti a maga könnyű könyveit, de még azokat sem tudja igazán megbecsülni. Aki azonban olvasmányában életképző erőt lát, az sohasem tudja kivonni lelkét a szeretet hatása alól. Megkeresi azt a könyvet, melyet neki írtak, melyre éppen neki van szüksége; melynek egyszerű, szürke tábláját valamikor szeretettel símogatta, melyet az édes szülői intés mellett híven őriz emlékében mindenkoron. A könyvet úgy szereti, mint barátját, úgy becsüli, mint áldott jóltevőjét. S lelki fejlődése irányait és erőit keresve, megtalálja egyszersmind a tiszta szórakozás boldogságát.

Montaigne mondta, hogy ő a könyvekben mindig okos időtöltés által élvezetet keresett. Vagy ha tanulni akart, akkor is azt a tudományt kereste, mely az ember lényéről szól s a mely megtanította arra, hogyan kell helyesen élni és meghalni. Hogy valaki mennyi tudományt keres a könyvekben, az az

illető hivatásától s egyéniségétől függ. De bizonyos, hogy olvasmányai által kell megkeresnie azt a tudományt, mely megtanítja helyesen élni és meghalni. Az olvasás az emberi élet fejlesztő ereje.

2. Az olvasás művészetének második alapelve: *Csak jó könyvet olvassunk.* A jó könyvben megtalálunk mindent, amire szükségünk van. A rossz könyv ellenben mindig egy jó könyvet üt ki kezünkől. Megfosztja lelkünket a gazdagodás lehetőségétől, sőt idegen anyaggal telíti lelkünket, mely fejlődésünknek nem kedvez. Az olvasás művészetének igazán komoly intése rejlik abban a szóban: csak jó könyvet olvassunk! Éspedig mindenből a jót olvassuk!

Egyik értékes iratában Taine megállapítja az irodalmi érték fokozatait. Legfelül van a divat irodalma, melynek hatása csak néhány évig tart. Kihajt és lehull az év leveleivel. Ide tartoznak a napi kérdések, a brosurák és a szépirodalmi alkotások nagy része. — Azután szélesen futó földréteg, termő humusz következik, mely magába fogadja s táplálja a szellemi élet szerte ágazó gyökérszárait. Azok az eszmék, melyek ezekben a könyvekben kifejezésre találnak, megegyeznek ezrek érzelmeivel s fennállnak egy történelmi félkorszakon át. Épen azért eltűnésükhöz egy egész nemzedék megváltozása szükséges. Ilyen a szépirodalmi munkák egy része. Lejebb a történelmi korszak hatalmas mészke rétege kerül el. Ezek a könyvek több évszázadon keresztül kifejezői a nemzetek gondolkodásának. Egy eszmében foglalják össze azokat az erőket, melyek milliók szívét dobogtatják. Mikor azonban a történelmi korszakok sírba dőlnek, akkor ezek az alkotások is eltűnnek s helyet adnak egy új történelmi korszak teremtő erejének. Az eddigi könyvek a változásban mutatják az irodalmi művek egyik sajátos jellemvonását. De a szellemáramlatok mélységében, ahova változás vihara nem hat le, van egy megingathatlan, állandó gránitréteg. Azok a könyvek tartoznak ide, melyek az ember lényében rejtőzködő képességet és hivatást, népfajok jellemvonásait, a valláserkölcsi világnézet alkotó eszméit juttatják kifejezésre. Ezekről mondja Taine, hogy „túléli a századot és népet, mely létre hozta őket. Átlépik az idő és tér határait; megértésre találnak mindenütt, ahol gondolkozó emberek vannak: népszerűségük elpusztíthatatlan s életük időtartama végtelen. Az ilyen könyv utolsó próbája annak a viszonynak, mely az erkölcsi értéket az irodalmi értékkel összeköti.”

A könyvek geológiai rétegeiben két nagy csoport áll előttünk. Az egyik az idő könyve, a másik az örökkévalóságé. Az idő könyve a változások forratagában születik s az emberi, nemzeti lélek érzéseit, felfogását tükrözi vissza. Az idő hozza s az idő el is temeti. Az örökkévalóság könyve ellenben föléje emelkedik az idő változásainak. Örökkévalóságot biztosít magának azáltal, hogy az emberi lélek, az emberi élet megmaradó részeit kiemeli. Megváltozhatik az embernek világnézete, más irányítást nyerhet életfelfogásunk és gondolkozásunk, az örökkévalóság könyvei akkor is megőrzik időszerűségüket. A minden kor emberének a lélek változatlan értékeiről, az élet megmaradó eszményeiről beszélnek. Az idő mulik, de ezek a könyvek nem mulnak el soha.

Az idő könyveivel összeköt a mindennapi létszükséglet. Korunk gyermekei vagyunk. Az emberek együtt-éléséből s a kor-szellem áramlataiból senki sem vonhatja ki magát. Ember és emberiség közt maradjon meg mindig ez az állandó kapcsolat. Azért soroljuk olvasmányaink közé a szellemi élet futóhomokjának, humuszának, meg mészkőrétegének könyveit, ha nem is látjuk rajta az örökkévalóság bélyegét. Olvassuk a sokszor muló értékű, de azért az általános műveltséghez szükséges röpiratokat, szépirodalmi munkákat, értekezéseket, ujságközleményeket. De tartsuk szem előtt a felállított elvet: mindenből csak a jót olvassuk!

Nehéz megmondani, hogy mi irányítsa a kiválasztás munkáját. A legtermészetesebb az volna, ha figyelemmel kísérnék az ujságok irodalmi rovatát s a könyv-kritika vezetésére bízónk magunkat. Azonban ez a mi időnkben fájdalom, elveszítette hitelét. Sokszor az egész kritika nem egyéb, mint a kiadó reklám-hire, vagy egy jó barát szívességi szolgálata. A tárgyilagossá bírálat fogyatékoságaira ráborul a névtelenség palástja. Éppen olyan óvatosoknak kell lennünk azokkal a könyvekkel szemben, melyeket szellő-szárnyaira kap a hírnév. Sokszor ilyenkor is az ügyes reklám dolgozik s a könyvekből nem az olvasónak, hanem csak a kiadónak van haszna.

Egy gondolkozó azt a tanácsot adja, hogy csak olyan könyvet olvassunk, mely már legalább egy éves. A tanács jó, de gyakorlati kivitele több nehézséggel jár. Mindenekelőtt bizonyos az, hogy egy esztendő nem elegendő a könyv értékének megállapításához. De könnyen előállhat az a veszedelem

is, hogy az új könyvek nagy forgataga nem emeli ki a jó könyvet az eltemetettek sorából, hanem még jobban eltemeti. Ezenkívül egy esztendő elmúltával is a könyvmegismerés ugyanazon fogyatékos eszközei állanak rendelkezésre, mint a könyv megjelenésekor. És végül, a könyvek bőtermő időszakában könnyen elmaradunk s nem tudunk lépést tartani az irodalmi élet fejlődésével.

Legbiztosabb, ha az írókat s irányukat megismerjük s a szerint állapítjuk meg, hogy kitől mit várhatunk s azt is, hogy mit hol keressünk. Csalódástól, hiábavaló fáradtságtól, sőt sok lélekrontó olvasmánytól is megkímélhetjük ezáltal lelkünket. Csak arra kell vigyáznunk, hogy ne zárjuk le tulságos korán íróink sorozatát. Tartsunk lépést az irodalom fejlődésével s az új írók közül keressük ki az olvasásra érdemeseket.

Sokkal könnyebb dolgunk van a régi könyvekkel szemben. Ezeknél igazi kritikai nagyhatalom végzi az igazságos kritika munkáját. Az örökkévalóság kapujában ül az „idő” s csak azokat a könyveket bocsájtja be a halhatatlanság birodalmába, melyek „az irodalmi értéket összekapcsolják az erkölcsi értékkel.” A kapun belől, az emberi kultúra örök városában, hömpölyög a változást megtisztító folyam s hullámai hátán a megsemmisülés felé görgeti az elavult társadalmi és államformákat, az erejüket veszített eszméket, a divatja mult irodalmi és művészeti irányzatokat. Rohanva sodorja emberöltők értékeit, évszázadok gondolkozásának irányító erőit. De változatlanul meghagyja azokat a könyveket, melyek a lélek megmaradó tulajdonságait s az élet változatlan jellemvonásait rejtik magukban. A történelmi átalakulás minden nagy időszakában megismétli ezt az ítéletmondást az idő. Sírba veti azokat a könyveket, melyek időközben elveszítették az örökkévalósággal való kapcsolatot s csak azokat bocsájtja tovább, melyek ez időszaktól is kivívták az örökkévalóság jogát. Ilyenformán az idő mulásával megkevesbedhetik az örökkévaló könyvek száma, de a megmaradottakban megtaláljuk az emberi szellem minden tündöklését, az egyetemes életigazságok minden erejét. Ezeket a könyveket olvasva érezzük, hogy az igazi könyv nem rajtunk kívül álló közömbös érték, hanem életépítő hatalmas erő, melynek szerep jut életünk, gondolkozásunk, világnézetünk kialakításában.

Az idő és örökkévalóság könyvei közt tartsunk bizonyos

arányt. Keressük meg a változó irodalomban az értékest, maradjunk kapcsolatban korunk szellemével, de emellett tudjunk évszázadunk fölé emelkedni s keressük meg azt, mire nem életünk elmuló, hanem örökké való részére van szüksége. Az esztétikai nevelésről szóló munkájában azt tanácsolja Schiller: „élj századoddal, de légy teremtménye; azt nyújtsd kortársaidnak, amire szükségük van és ne azt, amit dicsérnek.” Ugyanezt mondjuk az idő és az örökkévalóság könyveiről. Élj századoddal és emelkedj föléje! Azt keresd, amire lelkednek szüksége van és ne azt, amit mások dicsérnek!

3. Az olvasás művészetének harmadik alapelve, hogy *jól olvassunk*. Sohasem a könyv elolvasása a cél, hanem hogy olvasás által képességeinket fejlesszük, ismereteinket gazdagítsuk s önálló gondolkozásra neveljük magunkat. Nem elég, ha van olvasni valónk és van olvasásra való időnk, mert az ember könnyen betűolvasóvá alacsonyodik. Az ilyen helytelen olvasás teremt a félművelteket, kiknek lelkében zavarosan kóvályog a megértetlen eszmék áradata. Életeszményük, világnézetük nem a határozottság márványából, hanem a határozatlanság viaszából van kifaragva. Hajladozva állnak az élet változása közt s minden külső befolyás ráüti lelkükre átalakító hatását. Az ilyenek sokat olvastak ugyan, de kevésre emlékeznek és még kevesebbet tudnak. Az ilyen olvasás többet árt, mint használ. A helyes olvasás az időtöltés alacsonyosságából fölemelkedik az öntudatos művészet magasságára. Föltételei: a rendszeres, a pontos és a gondolkozva olvasás. Bizonyos az, hogy tudást, műveltséget, lelki fejlődést csak a helyes olvasás biztosít az embernek.

Tudomány. Szépirodalom. Biblia.

Az olvasmány megválasztásánál két elvnek kell érvényesülnie. Az első az ember hivatására, a másik az általános műveltségre vonatkozik. Az ember mindenkéfelett azokat a könyveket olvassa, melyek kenyérkereső munkájával s hivatásos foglalkozásával állanak kapcsolatban. Szociális és erkölcsi érdek is ezt követeli. Szociális érdek azért, mert a munka közgazdasági értéke a képzettség alaposságával együtt növekszik; erkölcsi érdek pedig azért, mert a lélek hozzájárulása által elmélyedő munka több boldogságot biztosít, mint a robotba végzett kenyérszerző munka. Aki ezt a szakműveltséget elhanya-

golja, az ahhoz a házhoz hasonlít, melyet megépítettek ugyan, de tatarozásáról nem gondoskodtak.

Nagyon kívánatos lenne, hogy az emberek mindenekelőtt az élethivatásukkal összefüggő olvasmányokat keressék meg.

A szakműveltség mellett keressük meg az általános műveltség alkotó elemeit. Olvassuk a világirodalom nagy íróit, azokat a műveket, melyek az emberiség szellemi életét irányították és mozgásba hozták. Mélyedjünk el abba az eszmekörbe, mely évszázadokat, talán évezredekert nevelt üdítő erejével.

Ne mellőzzük az *óvilág* szellemi termékeit. A klasszikusok irodalma formai tökéletességével, tisztult világnézetével s gondolatainak mélységével szól hozzánk. Ezek a népek a történeti fejlődés minden fokozatát megjárták. Az egyszerűség természeti állapotából felemelkedtek a hódítás magaslatára, elérték a szellemi királyság trónusát s aládőltek az enyészet sírjába. Bölcsőjüktől egészen a sírig kísérhetjük őket s történelmük befejezettségéből a történelem bölcséletének örök igazságait tanulhatjuk meg. Elmulásuk olyan, mint az erkölcsi törvény sértetlenségének s a nemzeti lélek halhatatlanságának apológiája.

Különösen tanulságos a görög és római klasszikusok olvasása. Aristoteles, Platon, Homeros, Seneca, Cicero az egész emberiség tanítómesterei. A teremtő szellem mindenféle szépségeivel, tartalmi erejével, természetességével és közvetlenségével lépnek elénk. Tudományukat nem könyvekből, hanem a történelem tanuságtételeiből, az életből s a dolgok jelenségeiből merítették. Éppen azért minden korszak számára van mondanivalójuk.

Aki bírja a latin és görög nyelvet, az mindenesetre eredeti nyelven olvassa ezeket a könyveket. Minden nyelv egy kialakult filozófia, melyben a nemzeti lélek őserije és szépsége csillan meg. A fordításban rendesen éppen ez a sajátos erő és szépség halványodik el. Ha azonban nem bírjuk eléggé az eredeti nyelvet, vagy félünk a szótárral, nyelvtannal és segédkönyvvel küzködő olvasástól, akkor keressünk jó fordítást, de a klasszikusok olvasásáról ne mondjunk le. Emerson is fordításban olvasta a régi klasszikusokat. Azt mondta, hogy a könyvben az ismeret és az emberi érzés igazán értékes s ezt mindig le lehet fordítani. „Ha a könyvet lefordították anyanyelvemre, — így szól — akkor éppen oly kevésé jut eszembe

az eredetihez nyulni, mint ahogyan nem úszom végig a Károly csatornán, mikor Bosztonba megyek.”

Olvassuk a *történelem könyveit*. A nemzetek fejlődése mindig érdekes és tanulságos. A letűnt idők eredményeiből következtetünk a létrehozó erőkre s a régi századok léptei nyomából kifürkésszük a jövő fejlődés útirányát. A társadalmat mozgató eszméket és intézményeket is igazságosabb szemmel mérlegeljük, jelentőségüket és rendeltetésüket is világosabban látjuk, ha ismerjük keletkezésük és fejlődésük körülményeit. Sok eszme más irányt és sok alakulás más formát nyert volna, ha az emberek nem veszítik el a megelőző időkkel való kapcsolatot. És ki tudná számba venni: mennyi megbecsülhetetlen erőtkét veszítettek a népek hagyomány, életszokás, nemzeti sajátságban, hány évszázadra vetettek vissza rossz szellemi fegyverkezés, ügyetlen csatározás miatt csak azért, mert nem okultak a történelem tanulságaiból.

Ebben már körülbelül benne van, hogy mit keressünk történelmi olvasmányaikban. Ne olvassuk a részletekbevezető, adatgyűjtő munkákat. Egyes adatoknak akármikor utánanézhethetünk, ilyesmivel kár az emlékezetet terhelni. Általános műveltségünknek olyan történelmi ismeretre van szüksége, mely bizonyos magasságból mutatja az emberiség fejlődését s nagy vonalakban megrajzolja a történelmi korszakok kialakulását. Az aprólékos esemény, adat csak tartalom, mely a nagy vonalú keretet megtölti és magyarázza. Nem mondjuk, hogy ezeknek értékük nincsen, hiszen belőlük fejlődik a történelem, csak arra figyelmeztetünk, hogy adathalmaz sohasem kárpótolhat az általános történelmi áttekintés hiányáért. Azért ne veszítsük el figyelmünket a részletkérdésekben. Keressük meg a történelmi korszakok nagy szellemáramlatait s azokat a teremtő eszméket, melyek kikristályosítják egy korszak jellegzetességét. Ilyen könyveket keressünk és olvassunk.

Saját nemzetünk történetével szemben ugyanezt az elvet alkalmazhatjuk azzal a javítással, hogy minél teljesebb megismerését soroljuk honfitui kötelességeink közé. Egy olyan történelmi könyv, mely a nemzet fejlődését filozófiai magaslatról vizsgálja s hasztalan küzdelmeit, tenger szenvedéseit oknyomozással kutatja, valóságos nemzeti közszükséglet. Az ilyen könyv olvasása megteremti az öntudatos hazafiságot s megépíti a történelmi alapon fejlődő nemzeti politika alapját.

A *filozófia* már elvont térre hívja az olvasót. Gondolkodásra kényelmes korunkban nincsen is a műveltek körében olvasó közönsége. Sokan úgy érzik, hogy elveszítette a mindennapi élettel való kapcsolatot, s elméleti rendszerek gyűjteményévé lett. Visszariadnak száraz megállapításaitól s félnek zegzúgos útvesztőitől.

Ezekből a könyvekből kevés is elég. Legjobb, ha az egészről áttekintő ismeretet szerzünk. Jöjjünk tisztába az alapkérdésekkel s tudjuk a nagy gondolkozókat az egyes korszakokban elhelyezni s jelentőségüket megérteni. Ez is több, mint amit az általános műveltségénél találunk.

Ha egy lépéssel tovább mehetünk, akkor azt óhajtanók, hogy a művelt ember ismerkedjék meg legalább egy filozófus rendszerével és pedig nem a filozófiatörténet néhány lapnyi ismertetéséből, hanem a filozófus valamelyik főművéből. Ilyenformán bepillantást nyerünk a rendszerek mélyére, megismerjük, talán meg is tanuljuk a fegyelmezett gondolkodás, a szabatos gondolatképzés feltételeit. Felületes korunknak mindenestre javára szolgálna, ha gondolkozása határozottságot, világnézete emelkedettséget, ítélete egyenességet és egész élete következetességet nyerne.

A *természettudomány* újabb alkotásait szintén ismernie kell a művelt embernek. Oly hatalmas erővel tör előre az emberi kutatás emez ága, a legégetőbb problémákat annyira új világításba helyezte, hogy nem szabad előtte szemet hunynunk.

Éppen így vagyunk a *társadalmi tudományokkal*. Ezek az igazi modern tudományok, melyek az élet gyakorlati követeléseivel számolnak. A társadalmi alakulások elméletét, törvényeit, az egészséges fejlődés feltételeit, az emberi méltóság követeléseit tárják szemünk elé. Itt van a szociológia végtelen birodalma.

Úgy a természettudományi, mint a társadalomtudományi kérdésekről szerezzünk tájékoztató ismeretet. Ne akarjunk azonban mindent elolvasni és ne vonultassunk fel minden tudományos készültséget, mert akkor valószínűleg hamarosan félretesszük ezeket a könyveket. Egy gyakorlati gondolkozó azt a jó tanácsot adja, hogy „mindig az eredeti műveket és a mestereket valasszuk, a tanítványokat ellenben mellőzzük. Tehát Darwint, Häckelt, Marxot, Lassalet, Fouriert, St.-Simont és ne a materialisztikus természettudományi előadásokat s a szociá-

liskérdés végtelen és naponkint növekedő irodalmát, melyet nyugodtan elhagyhatunk, ha a főműveket olvastuk.” Schopenhauer is azt mondja: „Inkább könyvet végy második kézből, semmint a tartalmát.” Egy kis tervszerűséggel sok hiábavaló munkától megszabadulunk s egy kis kitartással sok értékes ismeret birtokába jutunk. Természetesen nem szabad félredobnunk a könyvet, ha egy kissé vastag, vagy az első oldal átdolgozása egy kis nehézséggel jár.

A szórakoztató olvasmányokkal, regényekkel, elbeszélésekkel stb. szemben legyünk óvatosak. Ezek befolyásolják legerősebben életfölfogásunkat és ezzel együtt életirányunkat. Nem mellőzhetjük őket, mert kifáradt lelkünket pihentetik s a munka egyoldalúságának bántó éleit eltompítják. Az életösszhangnak egy nagyon szükséges tényezője: a képzelő erő nagyrészt ezekből a könyvekből táplálkozik. Egy darab életet varázsolnak elénk. Embereket vonultatnak el szemünk előtt, akik küzdenek, szenvednek, szeretnek, gyűlölnék. Megmutatják a fejlődés útját, magasbatorító diadalok és mélybetaszító bukások mozgató rugóit. A legjobbak ezek közül többet jelentenek az egyszerű könyvnél. Lapjaikról életfuvalom, a holt betűkből a hús és vér valósága lép elénk. Robotos mindennapiságunkba a változatos élet csalogató verőfénye lopózik s napot-emésztő egyformaságunkat megaranyozza az indulatok játéka.

De éppen ebben rejlik a szórakoztató irodalom veszedeleme. Hatalmába ejti lelkünket. A képzelőtehetség túlhajtásával befolyásolja az ítéletmondó értelem munkáját. Regényalakokkal népesíti be lelkivilágunkat, hősöket, kalandorokat szerepeltet, kiknek világnézetét más fából faragták ki, mint a miénket. Gondolkozásuk, jellemük szembehelyezkedik hagyományos fölfogásunkkal. De okoskodásuk olyan megtévesztő, hogy régi erkölcsi fölfogásunkat, melyen még ott rezeg az apai intelem s édes anyánk símogató emléke, ósdinak érezzük. Ha nem vigyázunk, a könyv felületes világnézete könnyen átalakítja saját világnézetünket.

Az érzésnevelés szempontjából fontos, hogy a *költők munkáit* ne mellőzzük. Keressük meg a tiszta érzések, a kicsiszolt világnézetek képviselőit. Vigyázzunk azonban, hogy két szélsőséges felfogás között megkeressük a helyes középút. Ne gondoljuk, hogy a régi költők kincsetrejtő tündérvárának lonccal befutott kapujára odaszótte az elmúlás birodalmának nagy-

hatalma a felejtés szürke-poros pókhálóját. Higyjük, hogy érdemes ezt a kaput fölnyitni s a tündérvár kincsesházát megtekinteni. Vegyük kezünkbe Aranyt, Tompát, Petőfit és a többi régieket. Bizonyos, hogy még ma is örökkévaló értéket találunk munkáikban: a szenvedés tüzeiben, a megpróbáltatás viharában megtisztult világnézet megmaradó alapjait. De éppen így ne vezessen előítélet a modern költői irányzattal szemben. Sok túlzása mellett találunk benne értékeset is. De legyünk óvatosak! Sokból az égő vágyak, olthatatlan lángok, buja képzetek nyugtalan dala csapkod felénk; mint a föld mélyéből föl szabaduló tűz szerte árasztja sziporkáit s megemésztí családi, nemzeti, erkölcsi életünk régi értékeit.

Mindez óvatosságra int, de nem változtat az érzésnevelő, szórakoztató munkák jelentőségén. Csak keressük ki közülük a legjobbakat s olvassunk belőlük mindennap. Akármelyik későbbi félóra alkalmas erre, hiszen minden különös előkészület nélkül belekaphatunk s az olvasást bármikor könnyen abba is hagyhatjuk. De ne gondoljuk, hogy idegen nép irodalma okvetlenül értékeesebb a miénknél s ne csináljunk törvényt a régiek ama hitéből, hogy az írókat csak haláluk után kell megbecsülni. Ha igazán jó szórakoztató könyveket illesztünk szelleméletünkbe, csakhamar tapasztaljuk, hogy a kellemes szórakozáson kívül az ízlést nemesítik, az érzést mélyítik s a gondolkodásra ráborítják a lelki finomság zománcát.

A vallás-erkölcsi épületes könyvek jó szolgálatot tesznek ugyan, de ezek közül igazán csak a legjobbakat olvassuk, azokból is csak időnként és ilyenkor is csak keveset. Ne várjuk tőlük a belső ember csodálatos kiépülését. Ne is fogadjuk el minden tételüket s az általuk képviselt meggyőződést ne erőszakoljuk lelkünkre. Nem azok az igazságok vernek gyökeret, melyeket mesterséges virágként ültetünk lelkünkbe, hanem melyek a csira észrevétlenségében kerülnek bele s erejüket a lélek öntudatos létezésükből nyerik.

Kivételesen csak egy könyv: *a Biblia*. Ezt mindenkinek mindennap kellene olvasnia. Ez az egyetlen könyv, mely felül emelkedve az idő változásain, az örökké ugyanazt, az örök istenit és emberit állítja elénk. Míg más könyvek elmultak, vagy legalább is értékükből, érdekességükből veszítettek, addig a biblia évezredek küzdelméből megtépetlen dicsőséggel került ki. Nincs is könyv, mely oly mély barázdát szántott

volna a nemzetek és emberek életébe, mint ez a könyv. Anál sajnálatosabb, hogy a legtöbben bizonyos előítélettel méltózik. Az egyházak dogmaforrását, a templomi beszédek téma gyűjteményét, kegyes tanító történetek sorozatát látják benne, melynek olvasását megkeseríti az iskolai memorizálás emléke. Pedig a biblia sokkal több ennél! A biblia az a kőszikla, mely megtörte a történelem zúgó hullámain s új irányítást szabott az emberiség fejlődése elé. Nem egy nemzet, nem is egy rövid időszak, hanem az egész emberiség s a messze örökkévalóság programját zárja magába. Események, megvalósulások és új ígéretek könyve. Az örök ember és örök emberiség könyve. A modern szociális mozgalom elfogadható alapelvei például majdnem mind megtalálhatók a bibliában. Általában nincs olyan könyv, melyben oly erős lenne az étellel való kapcsolat, mely annyira telítve lenne a földön megvalósítandó ideális élet rajzával, mint a biblia. Ugyanez áll, ha az egyes ember életével való kapcsolatát tekintjük. Egyenesen csodálatos embereszményének egyszerűsége és tökéletes összhangja. Magasztos fölfogással megrajzolja a testi, a szellemi és erkölcsi élet rajzát s bámulatos érzékkel beilleszti az egyént az emberiség, a hivatás, a kötelesség láncolatába. Soraiból életbölcseesség, emelkedett világnézet, józan élettanítás és szellemesség sugárzik felénk. Olvasás közben érezzük, hogy egy hatalmas szellem hatáskörébe érkezünk, melyben lelkünk és életünk megtisztul.

Mindenkinek azt a tanácsot adjuk: olvassa a bibliát. A tudós, a művelt, a modern ember is értékes kincset talál benne. Még a vallástól eltávolodott is vegye kezébe. Ha idegenkedik a *szent* könyvtől, olvassa mint egy más *közönséges* könyvet. A fő az, hogy olvassa. Az valószínű, hogy a végén mint szentkönyvet teszi le kezéből, — és sokkal többet nyert, mint a mennyit várt.

Egy sokat vétkezett és sokat szenvedett embernek, Wilde Oszkárnak példájára hivatkozom. Nem volt vallásos ember. A „hitetlenek rendjéhez” tartozott, gyertyátlan oltáron, megáldatlan kenyérrel, üres kehellyel mutatta be áldozatát s szívében nem volt béke. Mikor a readingi fegyházba kerül s durva darócruhában mosogatta celláját, kezébe vette a bibliát s lelkesedéssel olvasta a négy evangéliumot. „Gyönyörűséges kezdete a napnak, — mondja a „De profundis”-ban. Így kellene

tennie mindenkinek, ha mindjárt viharos, rendetlen életet folytat is.” Biblia-olvasás közben lassanként átalakul. Gőgös ön-hittsége elcsendesedik s lázongó akaraterői közé új jellemvonások símulnak. Erkölcsi magaslatról nézi az életet s megértő lélekkel boncolgatja titkait. Megismeri a bűn és büntetés egymásbekapcsolódó kérlelhetetlenségét s azt mondja, hogy: „amit az ember négy fal között mivelt titokban, azt egy szép napon a háztetőről kell világgá hirdetnie.” Ettőlfogva mindennap találkozik Jézussal s megérti, hogy „mihelyt összekerülünk vele, azonnal lesz belőlünk valami.” Megismeri, hogy a biblia az örök ember könyve s a Krisztussal találkozás az örök ember hivatása. Legalább egyszer mindenkinek el kell vele vándorolni Emmauszba. És mikor mégérkezünk, mások vagyunk, mint mikor elindultunk. Ez Wilde példája.

Scott Walter halálos ágyán „a könyvet” kérte. Lockhart megkérdezte, hogy melyik könyvet akarja, de ő azt felelte, hogy csak egy igazi könyv van és ez a biblia. Ezt az irodalmi szempotból is csodálatos könyvet sorozza a modern ember mindennapi olvasmányai közé. Tapasztalni fogja, hogy világnézete átalakul, jelleme kicsiszolódik, műveltsége új értékekkel gyarapodik. De tapasztalni fogja azt is, hogy a biblia csak azzal a modern irányzattal száll szembe, mely az emberi élet legszentebb értékeit, a hitet, az erkölcsiséget, a szellemi tökéletesedés feltételeit veszélyezteti, de sohasem vet gátat annak a modernségnek, mely lépést tart az emberi élet fejlődésével s az erkölcsi értékek kiművelésével igyekszik megteremteni a modern élet továbbvezető feltételeit.

Ezzel végigmentünk a szellemi élet megnyilatkozásain. Hogy azután ezekből mit és mennyit olvas valaki, az egyénenkint különböző. Mindenesetre kívánatos, hogy ne csak az egyéni ízlés, hanem az ember lelki szükséglete, az általános műveltség, az összhangzatos élet követelése is figyelembe véssék az olvasmányok kiválasztásánál.

[Befejezése következik.]